

Schmelczler-Pohánka Éva

Egy legenda nyomában

A pécsi egyetemi hallgatók ereklyéje a mohácsi csatából

Számos olyan, hiteles történeti forrásokkal alá nem támasztható esemény maradt fenn Pécs múltjából, amelyek bizonyos korszakokban a köztudat szerves részei voltak, ám megtörténtüket a későbbi kutatások megcáfolták. Az egyik ilyen a középkori pécsi egyetemmel kapcsolatos, pontosabban annak 1526-ig tartó állítólagos fennállásához kötődik: a mohácsi csatában ugyanis – a hagyomány szerint – tanáraikkal együtt 300 pécsi egyetemi hallgató lelte halálát. A szakirodalomban az első magyar universitas 16. század közepéig tartó fennállásának teóriáját azóta megcáfolták: a ma elfogadott álláspont szerint az 1390-es években beszüntette működését, és az óbudai egyetem 1395-ös felállításakor valószínűsíthetően már nem létezett. A 15. századtól már csak a káptalani iskola (alsó tagozata: *schola minor*, felső tagozata: *schola maior*) biztosította a városban a magasabb szintű képzést.¹ Ekképpen a 300 hősi halott hallgató léte is megkérdőjeleződött... Mégis mi volt, hogyan keletkezett, és hogyan maradt fenn az önfeláldozó pécsi egyetemi diákok története?

*

A középkori pécsi egyetemre vonatkozó forrásokat az Erzsébet Tudományegyetem Könyvtárának hajdani munkatársa, vitéz Szabó Pál gyűjtötte egybe 1933-ra, és az egyes tételeket annotációkkal látta el. Ezt egészítette ki további munkákkal Fényes Miklós, a könyvtár későbbi igazgatója (1957–1984).² Ezen források kiváló kiindulópontot adtak a téma fel-táráshoz.

A korabeli források igencsak szűkszavúan szóltak a középkori pécsi egyetemről. Istvánffy Miklós szerint az intézményt 1543 előtt 2 000 hallgató látogatta, de a mohácsi csatamezőn történetekre nem találtunk nála adatot.³ Oláh Miklós *Hungaria* című munkájában nem is említette az egyetemet,⁴ noha 1516-tól Szatmári György pécsi püspök (1505–1521) mellett püspöki titkár volt, és pécsi kanonoki javadalommal is rendelkezett.⁵ A későbbi pécsi ordinárius, Brodarics István a mohácsi csatáról írott visszaemlékezésében sem tett említést a 300 diákról, noha ő maga szemtanúként vett részt a csatában.⁶

A 300 pécsi diák „létezésének” és „hősiességének” hagyományteremtése a 18. század elejére tehető. Timon Sámuel jezsuita történettudós 1715-ben kiadott, új magyar törté-

1 ÁBEL 1881; BÉKEFI 1909; PETROVICH 1966; KLANICZAY 1974; MÉSZÁROS 1981; BODA 2002a; BODA 2002b; BODA 2002c; BODA 2002d; FEDELES 2009.

2 SZABÓ 1933; FÉNYES 1976.

3 ISTVÁNYFY 1758. 161.

4 OLÁH 1763.

5 FEDELES 2010. 141.

6 BRODARICS 2003. Brodarics István naplójának másolata fellelhető a Klimó Könyvtár Kézirattárában: Brodarics István: Stephani Broderici episcopi Vaciensis de clade Mohaciana commentarius. [Másolat, S.l., XVIII. század] 1–65. PEK TGYO Kt. 67049 = Ms 517.

nelmi összefoglalójában az alábbiakat írta a mohácsi csatamezőn elhunytak felsorolásában: „A csatában menekülés közben elesett (...) 300 pécsi akadémista.” („*Caesi sunt in pugna, aut in fuga perierunt (...) Academici Quinque-Ecclesienses trecenti*”). Ezt vette át Szerdahelyi Gábor jezsuita történetíró, egyetemi professzor, és tette szerepüket még dramatikusabbá:

„Azok tekintélye – úgymond – hitelt érdemel, a kik állítják, hogy 300 pécsi egyetemi tanuló, tanáraikkal élükön, a tollat karddal cserélte föl; s midőn a kereszténység közös ellensége ellen vitézül küzdött, Mohács mezején a hitért és a hazáért dicsőségesen meghalt.” („*Illorum autem autoritas fidem meretur, qui asserunt trecentos ex eadem Academia adolentes, Magistro Duce, calamos in gladios mutasse, ac dum fortiter contra communem Christianitatis hostem decretare in campo Mohaciensi, pro fide et patria gloriose occubuisse.*”)⁷

Főként Szerdahelyire hivatkozva említették ezen tényt Magyarország történetének 18–19. századi taglói, mint Bél Mátyás is Baranya földrajzi leírásában: „(...) biztosra vehető, hogy Lajoshoz Mohácsnál a barbár összecsapáskor abból az iskolából több mint háromszáz ifjú csatlakozott, hogy tanári vezetéssel a királyért és a hazáért harcoljon.”⁸ („... certo perhibetur, Ludovico ad Mohacium cum barbaro confligenti, plures trecentis juvenibus ex palaestra hac litteraria Se adjunxisse, duce Magistro pro Rege et Patria decertaturi.”) Ennek másolt kézírata megtalálható a hajdani pécsi püspöki könyvtár kéziratárában.⁹

A Pozsonyban 1786-ban megjelent, Korabinszky János Mátyás tanár-térképész-könyvkereskedő-újságíró által jegyzett, hazánk településeit és értékeit számba vevő lexikon a *Fünfkirchen* és a *Mohasch* címszó alatt is utalt a pécsi „akadémiai” diákok elhunytára. Az esemény ugyanezen leírása található meg Vályi András Pécs-szócikkében is.¹⁰ A pécsi Királyi Akadémián a pécsi egyetemről készített pályamunkájában Kardos Aloyz, a korán elhalálozott, ifjú, tehetséges pécsi tanuló szintén említést tett a mohácsi csata eseményeiről. Műve még életében, 1799-ben Pécsen nyomtatásban is megjelent.¹¹

A 19. század folyamán is élénken élt az elbeszélés, ám Koller József pécsi kanonok, hajdani püspöki könyvtárőr, későbbi nagyprépost a pécsi püspökök történetét taglaló munkájában Timonra hivatkozva kritikusan megjegyezte, hogy nem tudja, mire alapozza ezt az adatot a szerző: „*Samuel Timon, nescio quo auctore, Academicos Quinqueecclesienses trecentos caesis adnumerat.*” Tudvalevő, hogy a pécsi püspök és a káptalan 2 000 harcossal csatlakozott II. Lajos seregéhez, és Koller az elhunytak nevét is felsorolja, mégsem tett említést a 300 hallgatóról.¹² A későbbi 19. századi forrásokban ugyancsak Szerdahelyitől idézve jelent meg a 300 elesett hallgató „képe”: ekképpen Árvay György pécsi történetíró, jezsuita házfőnök,¹³ Péczely József pedagógus, történész, költő, Aigl Pál pécsi kanonok, Lóskay Bekény ciszterci áldozár és pécsi főtanodai tanár, valamint Haas Mihály püspö-

7 TIMON 1715. 109.; SZERDAHELYI 1770. 226–227. A magyar fordítás: BÉKEFI 1909. 52.

8 Szeberényi Gábor fordítása.

9 BÉL é. n. 14. lev. verso.

10 KORABINSZKY 1786. 188., 425.; VÁLYI 1799. 40.

11 KARDOS 1799. 20. Bél Mátyásra hivatkozik: a *Baranya* kéziratára és a *Hungariae Historico-Geographicae* munkájára.

12 KOLLER 1801. 55., 66., 72–73.

13 ÁRVAY 1735. 6–7. Idézi: KARDOS 1799.; BÉL 1779. 180.; BÉL é.n. 14. lev. Az Anonymus Jesuitae, azaz a Névtelen Jezsuita szerzőt Boda Miklós azonosította Árvay Györggyel. BODA 2002b.

ki líceumi tanár munkáiban.¹⁴ De még a századfordulón is kész tényként említették az eseményt: így Fraknói Vilmos történetíró, Rézbányai János,¹⁵ a Pécsi Püspöki Joglyceum történelem magántanára, valamint Németh Béla pécsi ügyvéd, történetíró.¹⁶

Az azóta már megcáfolt tény azonban egy másik történeti hagyomány, valamint annak tárgyi manifesztációja sem hagyta végképp elfeledni: és innen indult el a nyomozásunk! Egy szóbeli legenda szerint a mohácsi csatában használt zászló a 18. század utolsó harmadától továbbra is fenntartotta a 16. századi hősi pécsi egyetemi hallgatóság históriáját. Klimó György püspök (1751–1777) 1778-as hagyatéki jegyzékének a könyvtárról készített leltárában szerepel a főbejárat felőli középső szoba egyik felszerelési tárgya: „egy régi katonai zászló zászlótartóban”.¹⁷ Az 1774-ben alapított és nyilvánossá tett pécsi püspöki könyvtárban a kéziratos és nyomtatott munkák mellett muzeális tárgyi emlékek is fellelhetők voltak.¹⁸ A bibliotékában a zászlómaradványt nagy becsben tartották, és a nagytermében ki is állították. Ez nem meglepő, hiszen Klimó püspök élharcosa volt az újkori egyetemalapítás gondolatának, és ehhez a vonatkozó történeti kutatásokat el is végeztette. Bár az egyetem felállítása nem valósult meg, az eszme és a legenda tovább élt, noha – mint fentebb említettük – Klimó történésze, Koller maga is kételkedve állt a mohácsi fensíkon elesett hallgatók története előtt!

A zászlórúd részletesebb leírása csak a 20. századból maradt fenn, amelyet Szőnyi Ottó püspöki könyvtárőr¹⁹ készített a század második évtizedében *A pécsi püspöki könyvtár felszerelési tárgyainak leltára* címet viselő lajstrom 48. száma alatt:

„Zászlórúd, mely 3,41 m hosszú. Rajta macskafejes bronzszegekkel ráverve selyem-zászló csekély maradványai. A hagyomány szerint e zászló alatt esett el Mohácsnál 1526-ban a 300 pécsi egyetemi hallgató. A hagyománynál erősebb bizonyíték nincs erre. Még Klimó György pécsi püspök korában került ide, tehát 1774 körül, de honnan és miképp – ismeretlen.”²⁰

Szőnyi egy városismertetőjében, a bibliotékáról szóló leírásában is említést tett erről a zászlóról, kinézetét pedig így jellemezte: „a régi pécsi egyetemi hallgatók által az 1526. mohácsi csatában vitt zászló rúdja, csekély selyemfoszlányokkal és a bevert szegekkel.”²¹ Ezen forrás az, amely révén a 18. század végi leltári tárgyat pontosan be lehetett azonosítani, és egyúttal visszakövetkeztetni annak legendájára.

A magasztos mítosz makacsul tartotta magát a 19–20. században is. A reformkori könyvtárlátogatók mély meghatottsággal emlegették a zászlórudat, mintegy bizonyítékként azon évszázados vélekedésnek, miszerint a pécsi egyetem hallgatói részt vettek a mohácsi csatában, és mind odavesztek.

14 PÉCZELY 1837. 108.; AIGL 1838. 198.; HAAS 1845. 311.; LÓSKAY 1863. 150.

15 RÉZBÁNYAI 1878. 139. Ő Kollerra hivatkozik, aki Timon állítását idézi.

16 FRAKNÓI 1873; NÉMETH 1897. 393.

17 „Vexillum antiquorum Militare”. PEL PKL Magánlevéltár 137. Fasc. 29. Nr. Conscriptio universum Ep-patus Quis anno 1778 peracta. [Klimó György püspök 1778-as hagyatéki leltára]. Fordítás: SCHMELCZER-POHÁNKA 2012. 298.

18 A Klimó Könyvtár „premuzeális” szerepvállalásáról lásd VITÁRI-WÉBER 2016.

19 Püspöki könyvtárőr volt 1906 és 1921 között. SCHMELCZER-POHÁNKA 2012. 285.

20 FÉNYES 1974. 87–89. Sajnos a leltár idézett szövegét is csak Fényes Miklós 1974-es jubileumi könyvtártörténeti munkájából ismerjük, a kéziratot ezidáig nem leltük fel a Klimó Könyvtár Kézirattárában.

21 SZŐNYI 1928. 44.; SZŐNYI 1942. 44.

A romantika jegyében irodalmi művek is témájukká tették a mohácsi csatában elvérzett pécsi egyetemi hallgatókat. Gálos Magda *A régi Pécs szellemi élete* című tanulmányában az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában²² említ egy epigrammát, amelyet Fábchich József (1753–1809) győri egyházmegyei pap, a helyi papnevelő intézet tanára, műfordító, és nyelvészként a magyar nyelv egyik élharcosa jegyez:

*„Pécsi Deák-társainkba Moháts ötszázat emésztett.
Hagytak is ám balytát. Kész legyen a maradék.”*²³

A költő ugyan 500 (!) elesett diák énekét zengi, de ez a történeti hagyományozódás dagályosságával vagy a versmértékkel magyarázható.

A hazafias hagyományteremtésnek a romantika időszaka csak még termékenyebb táptalajt jelentett. A zászlónyélről egy másik költeményben is megemlékeztek, amely a Pécsi Lyceumi Irodalmi Kör 1862. évi évkönyvében maradt fenn. Ez volt az első, nyomtatásban is megjelent utalás az ereklye létezésére, amely mintegy alátámasztása lenne az akkor már több mint egy évszázada keringő történetnek. Az önképzőköri jelleggel az 1861/62-es tanévben életre hívott társaság a bölcsészeti osztályok tanulóinak művelését karolta fel, egyben lehetőséget adva szárnypróbálgatásaik szóbeli bemutatására és nyomtatásban való megjelentetésére.²⁴ Kőrös Kálmánnak, az irodalmi kör munkatársának²⁵ jutalmazott pályaműve annak bizonyítéka, hogy aktívan élt a hagyomány, de egyben annak is, hogy a szerző láthatta a zászlónyelet a nyilvános pécsi püspöki könyvtár egyik termében.

Kőrös Kálmán: A pécsi tanulók zászlónyéléhez 1526-ban
(Jutalmazott pályaművek)

I.

*.... A mult csak példa legyen most,
S égve honért, bizton nézzen előre szemünk.*
Kisfaludi Kár.²⁶

Vészes föllegek árja vonult a szent hon egére
S ezt villámaival sírba lesujtni siet!
Nagy Solimán a rettenetes tar bőszejedelme
Vérszomjas seregét harcra vezérli felénk!
Míg a hazában visszavonulás orkánja dühöngött!
És a magyar nyugszik, tudva e vész erejét!....
Véres kardot lát hordatni körül a hazában,
És ő szüntelenül még vigalomba merül!....
Oh! tán honszerző Árpád unokái egészen
Elhagyták az apák bajnoki nyomdokait?!....

²² Akkor Magyar Nemzeti Múzeum Kézirattára, ma az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára. [FÁBCHICH József. *Miscellanea manuscripta; Acta diversa; vegyes irományai s vegyes tárgyú kivonatai; levelei Révaihoz*, Győr 1806. júl. 5. és aug. 19. Ma OSZK Kt. 11. Quart. Hung. vagy Vegyes irományai. 1788. 466. Fol. Hung.; vagy Kisebb versezetei. 1804. 526. Quart. Hung.] Sajnos a kéziratot jelen kutatásunk alkalmával nem sikerült fellelnünk.

²³ GÁLOS 1933. 19.

²⁴ PILCH 1864. 163–168.

²⁵ ÉVKÖNYV 1862. 181.

²⁶ Idézet Kisfaludy Károly *Mohács* című költeményéből.

Nem! ez nem lehet így! a magyar nem hagyja hazáját,
 Bár zivatar jöjjön – védtelenül sohasem!....
 Ezt bizonyítatok ti nemeskeblű tanulók is,
 Kik haladék nélkül mentek ozman elé!
 E zászlót ragadá karotok vezetőül a hadba,
 És ez lelkesített küzdeni hősiezen!
 Ennek szárnya alatt hullátok el – óh ti virágok! –
 Gyászemlékü Mohács vérborított mezején!....
 Ti elhulltatok! ámde marad a szent lobogónyé,
 Mely körül elszántan küzde vitéz sorotok!....
 Óh becses ékfosztott emlék, te drága ereklye!
 Mennyi dicsők haltak hősi halált körüléd!....
 Hol van szép lobogód, mely büszke függé le rólad?!
 Már rég porladoz ő annyi jelessel együtt!
 Tőled is őt ama sűrű golyózápor szakíta el,
 Mely akadály nélkül ölte le harcosaidat!....
 Ő s a hős tanulók elenyésztenek, ám te maradtál
 Emlékül ősink bajnoki harcaiból;
 Hogy folyton tanusítsd: mint keljen halni honunkért,
 Hogyha szabadságát bármi veszély fenýíti!....
 Im halld hát eskünket: hogy a drága hazához
 Hűk maradunk egyaránt: mind boru-, mind derűben!
 S halljad imáinkat, melyt áhítattal rebeg ajkunk:
 Hogy egek Ura hazánk védje viszályi között!...
 És ti elődink nézzétek maradékaitok mily
 Hűn s buzgón követik bajnoki lépteteket!
 S égi hazátokban szívetek teljék el örömmel,
 Hisz szent emléketek él az utódok előtt!
 S élend még magyar ifju él Pannónia földjén.
 És a mohácsi mezők tére is el nem enyész!...²⁷

Kelemen József nagyprépost (1854–1868) a Káptalan kérésére – hogy „*e történelmi kincset a feledékenység elől megmenteni sziveskedjék*”²⁸ – 1865 őszén a Pécsi Püspöki Joglyceum újranýtása alkalmából összefoglalta a pécsi főiskolák történetét, ahogy fogalmazták, „*nemcsak a jelenkor épülésére, hanem a jövődőség tudományos érdekében*”. Ő szintén Szerdahelyire hivatkozva említést tett a középkori pécsi egyetem 300 hallgatójáról, akik a mohácsi csatamezőn veszítették életüket:

„Az intézmény virágzott egész a törökök berontásáig, és a mint tudjuk, polgárai közül gyászos emlékü mohácsi csatában 1526-ban 300-an vérzettek el. A nemzet szerencséjével együtt letúnt a pécsi főiskola csillaga is, habár főnállásáról vannak adattaink egész az ideig, midön Isabella meghagyása következtében Soliman másodszer elfoglalta magyarországot [sic!] Péterfinél (Tom. I. pag. 318.), ugyan is olvassuk,

²⁷ ÉVKÖNYV 1862. 150–151.

²⁸ PEL PKL Kelemen József: *Adatok a pécsi főiskolák történetéből*. [Kézirat] – Pécsi Káptalani Gyűlés jegyzőkönyve – 1865. október 27. 189. pont.

miként Oláh Miklós esztergomi érsek még 1553-ban valami olasz születésű Ilicinus Pétert bizott meg a pécsi Akadémia kormányzásával, de Soliman alatt ki Budának elfoglalásával az egész dunán [sic!] inneni kerületet uralta, s itt száz esztendőn túl maradandó helyet választott a 15. század második felében a pécsi főiskolák végkép [sic!] megszűntek. Hitet érdemlő hagyomány szerint a főiskolák épülete azon helyen állott, hol most a püspöki kert diszlik.”²⁹

Szilvek Lajos, akkori teológiatanár *A pécsi egyetem története* című munkájában ugyancsak említést tett a mohácsi csataterén használt zászlónyélről, de az egyetemi hallgatói vonal alátámasztottságát nem tartotta valósnak:

„Fraknoi, Laky, Szalay József Timont (Synopsis novae chronologiae) követve állítják, hogy a mohácsi ütközetben 300 pécsi tanuló lelte halálát és az egyetem akkori zászlajának nyele néhány selyemfoslánnyal a püspöki könyvtárból fel is lett küldve a millenáris kiállításra Budapestre. Minthogy azonban erről Istvánffy, Brodarch, Cuspinianus, Verancsics, Burgio, Heltai, Katona, Hammer, Horváth, Szalay László semmit sem tudnak, nagyon is kétes Timon ezen állításának hitelessége. (Ábel Jenő) Bizonyos azonban a hagyományból legalább annyi, hogy a zászlónyél a mohácsi csatateréről való.”³⁰

Szilvek egyébként 1898 és 1906 között a püspöki könyvtár könyvtárőre³¹ volt, így személyesen láthatta a tárgyi emléket, és ismerhette a közszájon forgó történeteket.³² Írásában külön kiemelte, hogy az ereklye szerepelt az 1896-os, országos millenniumi kiállításon is.³³

Békefi Remig 1908-as akadémiai székfoglalójában már határozottan tagadta és történelmi kitalációnak vélte a pécsi egyetemi hallgatók részvételét a mohácsi csatában. Noha írt arról, hogy a pécsi püspöki könyvtárban őriznek egy zászlónyelet, rajta kevés zászlófoszlánnyal, amelyet a történeti hagyomány úgy tart, hogy ez alatt esett el a mohácsi csatában 300 egyetemi diák. Kritikusan meg is jegyzi: *„Ime, Timon és Szerdahelyi művei még hagyományt is teremtettek, szemléletes például a történeti mesék keletkezésének.”³⁴*

Érdekes, hogy a legenda Vörös Márton levéltáros *Öttornyú város. Elbeszélések Pécs múltjából* című, 1956-ban napvilágot látott elbeszélés-gyűjteményében is helyet kapott. *A pécsi háromszáz* című írás két hajdani pécsi egyetemi hallgató – Demeter és Barnabás – történetén keresztül mutatja be a 300 pécsi diák mohácsi hősiességét. Vörös még egy zászlót is szerepeltet írásában: *„Kibontottak egy zászlót is. Szent László volt rajta, amint három tatárral küzd.”³⁵* Úgy véljük ő is ismerhette a fennmaradt történetet, és talán még láthatta a zászló két darabját a pécsi múzeumban.

29 PEL PKL Kelemen József: *Adatok a pécsi főiskolák történetéből*. [Kézirat] – Pécsi Káptalani Gyűlés jegyzőkönyve – 1865. október 27. 199. pont.

30 SZILVEK 1900.

31 SCHMELCZER-POHÁNKA 2012. 285.

32 SZILVEK 1900. 25.

33 SZENDREI 1896. 20. A hadtörténeti kiállítás statisztikai kimutatásában szerepelt, hogy egy anyaggal a pécsi egyházmegye is részt vett, ám egyetlen millenniumi kiállítási katalógusban sem találtunk utalást a mohácsi zászlóra.

34 BÉKEFI 1909. 53.

35 VÖRÖS 1956. 47.

De mi is lett a csaknem másfél évszázadon keresztül ereklyeként őrzött zászlórúddal? Ezzel kapcsolatban egyetlen, Szentkirályi István könyvtárőr³⁶ által Domanovszky Ákos könyvtárigazgató (1935–1942) számára 1942. március 28-án átírt levélben bukkantunk újabb adatra. Késmárky István 1923-as püspöki könyvtárőri kinevezése után nem közvetlen elődjének, Györkös Józsefnek³⁷ írt levelet a fennálló helyzetet tisztázandó, hanem szakavatott elődjének, a műemlékek nagy ismerőjének, Szőnyi Ottónak. Az általa készített leltár alapján ellenőrzést tartott és a hiányzó tárgyakat egyeztette Szőnyivel, de a zászlórúdat nem lelte. 1923. május 27-én délelőtt egy személyes bejárást követően minden kérdéses dolog tisztázódott. Mint kiderült ezt a nyelet faragta be partvisnyélnék Dancs István házmester a 20. század elején. Szőnyi felháborodott hangnemben írt a távozása után kialakult helyzetről: „*A földszinti klozethelyiségből hozta elő [ti. a zászlónyelet], mikor szorongattam [ti. a könyvtári szolgát]. (...) Gyalázatos állapotok!*”³⁸

A fennmaradt mohácsi zászlónyél két darabját végül Fényes Miklós könyvtárigazgató (1957–1984) feljegyzése alapján hivatali elődje, Scher Tibor (1952–1954) szüette állapotára való tekintettel, valamint a jobb konzerválás végett 1953. május 12-én letétként átadta a Janus Pannonius Múzeum igazgatójának, Dombay Jánosnak (1951–1961), aki minden valószínűség szerint azt az akkor megalakított Régészeti Osztályon helyezte el.³⁹ Leltárkönyv az 1950-es évekből sajnos nem maradt fenn, és a zászlók is csak később kerültek feltárássra, így az „*állítólag a mohácsi csatában jelenvolt*” zászlórúd további sorsáról nincs tudomásunk. Mai fellelhetősége egyelőre ismeretlen.

FORRÁSOK

JPM	Janus Pannonius Múzeum
OSZK Kt. Quart.	Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár
PEK TGYO It.	Pécsi Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont, Történeti Gyűjtemények Osztálya – Irattár
PEK TGYO Kt.	Pécsi Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont, Történeti Gyűjtemények Osztálya – Kézirattár
PEL PKL	Pécsi Egyházmegyei Levéltár, Pécsi Káptalani Levéltára
PTE EL VIII.114.	Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Levéltár, Egyetemi Könyvtár iratai (1921–1949)

³⁶ Püspöki könyvtárőr volt 1927 és 1944 között. SCHMELCZER-POHÁNKA 2012. 285.

³⁷ Püspöki könyvtárőr volt 1921 és 1923 között. SCHMELCZER-POHÁNKA 2012. 285.

³⁸ A levélre *A pécsi püspöki könyvtár 1914 és 1922 között vezetett gyarapodási naplójában* leltünk rá. PEK TGYO It. Ms 1216. A Pécsi Püspöki Könyvtár gyarapodási naplója 1914. április 15. – 1922. december 16. [Szőnyi Ottó – Györkös József].

³⁹ A levélmásolat végére Fényes Miszti László könyvtárigazgatót (1954–1957) jelölte meg az átadás lebonyolítójaként, de ő akkor a pontos dátumot nem ismerte. Az átadás dokumentuma: PTE EL VIII.114. 865–16–1/1953. = JPM 272/1953.

LEVÉLTÁRI ÉS NYOMTATOTT FORRÁSOK

- AIGL 1838 AIGL Pál: *Historia brevis venerabilis capituli Cathedralis Ecclesiae Quinque-Ecclesiensis a prima ejusdem origine usque finem anni 1838. concinnata.* Quinque-Ecclesiis, Typis Lycei Episcopalis, 1838. (<https://goo.gl/gsRdSk>) [2015.07.08.]
- ÁRVAY 1735 [ÁRVAY György]: *Res literaria Hungariae.* Cassoviae, Typ. Academicis, per Joannem Henr. Frauenheim, 1735. (<https://goo.gl/EmBfQ1>) [2015.07.08.]
- BÉL 1779 BÉL Mátyás: *Compendium Hungariae geographicum.* Pasonii et Cassoviae, Sumtibus Joannis Michaelis tipographi & Bibliopola, 1779. (<https://goo.gl/4V3cN6>) [2015.07.08.]
- BÉL é. n. BÉL Mátyás: *Comitatus Baranyensis.* (Descriptio.) [Cop. s. l. a. XVIII. század eleje, betoldásokkal, jegyzetekkel.] 43 fol. PEK TGYO Kt. e.I.22 = Ms 166
- BRODARICS 2003 BRODARICS István: *Igaz leírás a magyaroknak a törökökkel Mohácsnál vívott csatájáról.* Szerk. SZIGETHY Gábor. Budapest, 2003. (<http://mek.oszk.hu/05800/05872/html/>) [2015.07.16.]
- HAAS 1845 HAAS Mihály: *Baranya földirati, statistikai és történeti tekintetben. Emlékirat, mellyel a Pécssett MCCCXLV aug. elején összegyűlt magyar orvosok és természetvizsgálóknak kedveskedik nagykéri Scitovszky János, pécsi püspök, és k. valóságos benső titkos tanácsnok, a' szépművészetek, bölcsészet és hittudományok' tanára, a kir. magyar természettudományi római t. arcadiai társulat' tagja, a m. orvosok és természetvizsgálók VI nagy gyűlésének elnöke.* Pécssett, Lyceumi könyvnyomó intézet, 1845. (<http://digitalia.lib.pte.hu/?p=1392>) [2015.07.04.]
- ISTVÁNFFY 1758 ISTVÁNFFY Miklós: *Historia regni Hungariae. Libri XXXIV. 1490–1606.* Viennae, Pragae et Tergesti, Thomas Trattner, 1758. (Lib. XV.) (<https://goo.gl/Pqovw2>) [2015.07.05.]
- KARDOS 1799 KARDOS Alojz: *Memoria Studii Generalis Quinque-Ecclesiensis a Ludovico Magnó Hungariae rege saeculo decimo quarto erecti. E monumentis fide dignis confecta.* Quinque-Ecclesiensis, Typ. Christinae Engel viduae, 1799.
- KOLLER 1801 KOLLER Josephus: *Historia episcopatus Quinqueecclesiarum. V. Tomus.* Pasonii–Pestini, Sumptibus Joannis Michaelis Landerer de Füstkut, 1801. 72–73.

- KORABINSZKY 1786 KORABINSZKY Mátyás János: *Geographisch-historisches und Produkten Lexikon von Ungarn, welchem die vorzüglichsten Örtter des Landes in alphabetischer Ordnung angegeben, ihre Lange bestimmt und mit kurzen Nachrichten, die im gesellschaftlichen Umgange angenehm und nützlich einen vollständigen Ideal-Atlas dieses Reichs selbst entwerfen kann.* Pressburg, zu finden im Weber und Korabinskyschen Verlage, 1786. (http://kt.lib.pte.hu/cgi-bin/kt.cgi?konyvtar/kt03093003/0_0_2_pg_186.html; http://kt.lib.pte.hu/cgi-bin/kt.cgi?konyvtar/kt03093003/0_0_2_pg_425.html) [2015.11.16.]
- LÓSKAY 1863 LÓSKAY Bekény: *A magyar nyelv, irodalom s műveltség története a legrégebb időtől a mohácsi vészig.* Tanodai s magánhasználatra. Pesten, Hartleben Konrád Adolf sajátja, 1863. 149–150. (<https://goo.gl/gdv5Yn>) [2015.07.08.]
- OLÁH 1763 Oláh Miklós: *Hungaria et Atila sive de originibus gentis, regni Hungariae situ, habitu, opportunitatibus et rebus bello paceque ab Atila gentis libro duo. Assertiones ex universa philosophia, quas in ... Universitate Tyrnaviensi anno... MDCCLXIII. mense Augusto publice propugnandas suscepit... Benedictus Franciscus Török de Balaton Kajár ... ex praelectionibus ... Josephi Kenyeres..., Ignatii Schmelczér ..., Joan. Bapt. Gottgeisl.* Vindobonae, Typis Ioannis Thomae Trattner Caes. Reg. Aulæ Typogr. Et Bibliop., 1763.
- SZERDAHELYI 1770 SZERDAHELYI Gábor: *Celebrium Hungariae urbium et oppidorum chorographia.* Cassoviae typis collegii academici Societ. Jesu, 1770. 226–227. (<https://goo.gl/GGiFcK>) [2015.06.24.]
- TIMON 1715 TIMON Sámuel: *Synopsis novae chronologiae regnorum Hungariae, Croatiae, Dalmatiae Pars III. Ab anno M.CCCC.LVIII. ad M.D.XXVI. perducta.* Tyrnaviae, typis Academ. Per Fridericum Gall, 1715. (<https://goo.gl/tCsVH6>) [2015.06.24.]
- VÁLYI 1799 VÁLYI András: *Magyar országnak leírása. Mellyben minden házáknkbéli vármegyék, városok, faluk, puszták, uradalmak, fábrikák, kutak, hámorok, savanyú és orvosló vizek, fürdőházak, nevezetesebb hegyek, barlangok, folyó vizek, tavak, szigetek, erdők, azoknak hollételek, földes urok, fekvések, történettyek, külömbféle termésbeli tulajdonságaik, a betüknek rendgyek szerint feltaláltatnak.* 3. kötet. Budán, a Királyi Universitásnak betuivel, 1799. 39–42. (<http://mek.oszk.hu/14500/14515/pdf/>) [2017.06.05.]
- VÖRÖS 1956 A pécsi háromszáz. In: VÖRÖS Márton: *Öttornyú város. Elbeszélések Pécs múltjából.* Budapest, 1956. 44–59.

IRODALOM

- ÁBEL 1881 ÁBEL Jenő: *Egyetemeink a középkorban*. Budapest, 1881.
- BÉKEFI 1909 BÉKEFI Remig: *A pécsi egyetem. Székfoglaló*. Budapest, 1909. 52–53. (<http://digitalia.lib.pte.hu/?p=293>) [2015.07.08.]
- BODA 2002a BODA Miklós: A középkori pécsi egyetem alapításának előzményei. In: BODA Miklós: *Stúdium és literatúra. Művelődéstörténeti tanulmányok*. Pécs, 2002. 7–24.
- BODA 2002b BODA Miklós: A középkori pécsi egyetem lokalizációjáról. In: BODA Miklós: *Stúdium és literatúra. Művelődéstörténeti tanulmányok*. Pécs, 2002. 25–56.
- BODA 2002c BODA Miklós: Pécs középkori egyeteme a kutatások tükrében. In: BODA Miklós: *Stúdium és literatúra. Művelődéstörténeti tanulmányok*. Pécs, 2002. 57–68.
- BODA 2002d BODA Miklós: Petrovich Ede egyetemtörténeti kutatásai. In: BODA Miklós: *Stúdium és literatúra. Művelődéstörténeti tanulmányok*. Pécs, 2002. 69–80.
- ÉVKÖNYV 1862 *Évkönyv*. Pécs, Kiadja Pécs-Lyceumi Irodalmi Kör. 1862.
- FEDELES 2009 FEDELES Tamás: Studium Generale Quinqueecclesiense. In: *A középkor évszázadai (1009–1543)*. Szerk. FEDELES Tamás – SARBAK Gábor – SÜMEGI József. Pécs, 2009. 557–572. (A Pécsi Egyházmege története 1.)
- FEDELES 2010 FEDELES Tamás: *Püspökök, prépostok, kanonokok. Fejezetek Pécs középkori egyháztörténetéből*. Szeged, 2010. (Capitulum V.)
- FÉNYES 1974 FÉNYES Miklós: Pécsi Püspöki Könyvtár 1774–1923. In: *Jubileumi évkönyv 1774–1974*. Szerk. FÉNYES Miklós. Pécs, 1974. 7–113.
- FÉNYES 1976 FÉNYES Miklós: Középkori egyetemek Magyarországon. A Pécsi Egyetem története. In: *Bibliographie internationale l'histoire des Universités II*. Librairie Droz, Genève, 1976. (<http://mek.oszk.hu/00000/00007/00007.htm>) [2015.07.04.]
- FRAKNÓI 1873 FRANKL [FRAKNÓI] Vilmos: *A hazai és külföldi iskolázás a XVI. században*. Budapest, 1873. (<https://goo.gl/UQpTok>) [2015.07.08.]
- GÁLOS 1933 GÁLOS Magda: A régi Pécs szellemi élete. In: *Közlemények a Pécsi Erzsébet Tudomány-egyetem könyvtárából*, 24. 1933. december. 1–48.
- KLANICZAY 1974 KLANICZAY Tibor: Megoldott és megoldatlan kérdések az első magyar egyetem körül. *Irodalomtörténeti Közlemények*, 78. (1974):2. 161–177.
- MÉSZÁROS 1981 MÉSZÁROS István: *Az iskolaügy története Magyarországon 996–1777 között*. Budapest, 1981.

- NÉMETH 1897 NÉMETH Béla: Baranya Szent Istvántól a jelenkorig. In: *Baranya múltja és jelene*. Szerk. VÁRADY Ferenc. II. kötet. Pécs, 1897. (http://kt.lib.pte.hu/cgi-bin/kt.cgi?konyvtar/kt03102101/0_0_1_pg_290.html) [2015.07.08.]; (http://kt.lib.pte.hu/cgi-bin/kt.cgi?konyvtar/kt03102101/0_0_1_pg_393.html) [2015.07.08.]
- PETROVICH 1966 PETROVICH Ede: A középkori pécsi egyetem megszűnése. In: *A Janus Pannonius Múzeum Évkönyve 1966*. Pécs, 1966. 153–170. ([https://library.hungaricana.hu/en/view/MEGY_BARA_JPM_evkonyv_1966/?query=SZO%3D\(iskola\)&pg=158&layout=s](https://library.hungaricana.hu/en/view/MEGY_BARA_JPM_evkonyv_1966/?query=SZO%3D(iskola)&pg=158&layout=s)) [2017.05.30.]
- PÉCZELY 1837 PÉCZELY József: *A' magyarok' történetei Ásiából kijövetelőktől fogva a' mai időkig [Második darab] [Az Árpád ház' kihalásától a' mohácsi vérnapiig]*. Debreczenben, nyomtatott Tóth Lajos által, 1837.
- PILCH 1864 PILCH Antal: A „pécsi-lyc. irodalmi kör” működése és munkássága. In: *Évkönyv*. Pécs, Kiadja Pécs-Lyceumi Irodalmi Kör. 1862. 163–168.
- RÉZBÁNYAI 1878 RÉZBÁNYAI János: *Európa művelődési történelme, különös tekintettel hazánkra*. I. kötet 2. fele. Pécs, 1878.
- SCHMELCZER-POHÁNKA 2012 SCHMELCZER-POHÁNKA Éva: „*Boldog idők! Amikor az értelem ilyen intézményekben támogatásra lel. (...) Egyik fény gyújtja a következőt.*” *A pécsi püspöki könyvtár története, 1774–1945*. Pécs, 2012. (A Pécsi Egyetemi Könyvtár kiadványai 10.)
- SZABÓ 1933 vitéz SZABÓ Pál dr.: A régi pécsi egyetemre vonatkozó kéziratok és nyomtatványok bibliográfiája. In: *Közlemények a pécsi Erzsébet-Tudományegyetem Könyvtárából*, 19. Pécs, 1933.
- SZENDREI 1896 SZENDREI János: *Magyar hadtörténelmi emlékek az ezredéves országos kiállításon*. Budapest, 1896.
- SZILVEK 1900 SZILVEK Lajos: *A pécsi egyetem története*. Pécs, 1900.
- SZŐNYI 1928 SZŐNYI Ottó: Pécs. *Útmutató a városban a környéken és a Mecsekben*. Pécs, 1928.
- SZŐNYI 1942 SZŐNYI Ottó: Pécs. *Útmutató a városban és a környéken*. 2. kiadás. Pécs, 1942.
- VITÁRI-WÉBER 2016 VITÁRI-WÉBER Adrienn: Egy főpapi magángyűjteménytől a (nyilvános) múzeum felé. A pécsi püspöki könyvtár numizmatikai gyűjteménye a kezdetektől 1918-ig. In: „*Új könyvtár virul itt tele rendbe rakott tudománnyal. Fontos, hogy mindent nyitva találssz odabent.*” *Tudomány és kutatás a 240 éves Klimó Könyvtárban. A 2014. október 16–17-én rendezett jubileumi tudományos konferencia tanulmányai*. Szerk. DEZSŐ Krisztina – MOLNÁR Dávid – SCHMELCZER-POHÁNKA Éva. Pécs, 2016. 335–383. (A Pécsi Egyetemi Könyvtár kiadványai 13.)